

המוסד לביטוח לאומי

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

מימוש כספי החיסכון הפנסיוני אחרי גיל העבודה לפי רמת ההכנסה: השוואה בין גיל פרישה אחיד לגיל פרישה משתנה

סמנכ"ל מחקר ותכנון, המוסד לביטוח לאומי ; פרופסור חבר בבית הספר לעבודה סוציאלית ורווחה חברתית באוניברסיטה העברית בירושלים.	פרופ' דניאל גוטליב
עמית בכיר, המרכז לממשל וכלכלה, המכון הישראלי לדמוקרטיה ; מרצה לכלכלה (אמריטוס) באוניברסיטה העברית בירושלים ומופקד הקתדרה למימון ציבורי ע"ש סר אייזיק וולפסון באוניברסיטה.	פרופ' איתן ששינסקי
מנהל היחידה לתכנון מדיניות, מינהל המחקר והתכנון, המוסד לביטוח לאומי.	ד"ר אופיר פינטו
חוקרת במרכז לממשל וכלכלה, המכון הישראלי לדמוקרטיה ; עוסקת בחקר מערכת הפנסיה ושוק העבודה בישראל.	רחל זקן
מנהלת אגף מחקרי גבייה ואיתנות פיננסית, מינהל המחקר והתכנון, המוסד לביטוח לאומי.	רפאלה כהן
מנהלת אגף מחקרי גמלאות, מינהל המחקר והתכנון, המוסד לביטוח לאומי.	ד"ר גבריאלה היילברון
לשעבר מנהלת אגף מחקרי גמלאות זקנה, שאירים, סיעוד, הבטחת הכנסה, אבטלה, אימהות וילדים, מינהל המחקר והתכנון, המוסד לביטוח לאומי.	מרים שמלצר

תודות

אביה ספיבק – המרכז לפנסיה, ביטוח ואוריינות פיננסית
ארי פלטיאל, נעמה רותם, אירנה קורנילנקו – הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה
מרק רוזנברג – המוסד לביטוח לאומי
עמית רוזן – מנורה מבטחים
שלי סבן – רשות שוק ההון

תקציר

מחקרים שבחנו את הקשר שבין רמת ההכנסה לבין תוחלת החיים מצאו שתוחלת החיים עולה עם ההכנסה ולאורך שנים קצב הגידול בתוחלת החיים של אנשים מתואם חיובית עם רמת ההכנסה מעבודה. לפיכך, ההבדלים בתקבולים הפנסיוניים של בעלי ההכנסה הגבוהה, בהשוואה לבעלי ההכנסה הנמוכה, גבוהים יותר אחרי גיל הפרישה; ולא זו בלבד אלא שהפערים אף צפויים לגדול על פני זמן.

המחקר נערך במסגרת שיתוף פעולה בין הביטוח הלאומי למכון הישראלי לדמוקרטיה באמצעות נתונים מינהליים שבידי המוסד לביטוח לאומי. במסגרת המחקר נבחו הקשר שבין רמת ההכנסה בגיל העבודה לבין תוחלת החיים של גברים בישראל, וכן הקשר שבין רמת ההכנסה לבין שיעור המימוש של כספי החיסכון הפנסיוני בגיל הזקנה. הסיבה לההתמקדות בגברים בשלב זה היא שהיקף הנתונים עליהם הינו רחב דיו.

שיעור המימוש של כספי החיסכון הפנסיוני מייצג את היחס בין סכום התקבולים בגיל הזקנה לבין סכום ההפרשות הפנסיוניות בשנות העבודה. שיעור המימוש מושפע הן מתוחלת החיים והן מגיל תחילת קבלת פנסיית הזקנה התעסוקתית. ממצאי המחקר מעלים כי בישראל, בדומה למדינות אחרות בעולם, יש קשר חיובי בין תוחלת החיים לבין רמת ההכנסה בגיל העבודה, וכי הפער בתוחלת החיים של גברים, ילידי 1930-1935, מהחמישון העליון לעומת גברים מהחמישון התחתון עומד על 4.6 שנים בממוצע.

לצורך בחינה של שיעור המימוש של כספי החיסכון הפנסיוני חושב מקדם ההמרה תחת שתי הנחות האלה: (1) המבוטחים התחילו לקבל תשלומי פנסיה בגיל הפרישה החוקי דאז (גיל 65); (2) המבוטחים התחילו לקבל תשלומי פנסיה בסמוך לתחילת הקבלה של קצבת אזרחים וותיקים מהביטוח הלאומי. בהנחה שכל המבוטחים החלו לקבל פנסיה תעסוקתית בגיל אחיד, נמצא כי שיעור המימוש גדל עם רמת ההכנסה, והפער בשיעור המימוש בין החמישון העליון לתחתון נאמד בכ-16% לטובת החמישון העליון. לעומת זאת, בהנחה שכל המבוטחים החלו לקבל פנסיה בסמוך לקבלת הקצבה, ההבדלים בשיעור המימוש מתונים יותר ביחס לרמת ההכנסה – מלבד החמישון התחתון, שיעור המימוש של ארבעת החמישונים האחרים הוא סביב 100%, והפער בשיעור המימוש בין חמישון ההכנסה העליון לתחתון נאמד בכ-7% בלבד. נציין כי אין נתונים באשר לקשר שבין גיל הפרישה לרמת ההכנסה.

תוצאות המחקר מלמדות על מידת השפעתם של כלי מדיניות כגון שינויים בגיל הפרישה או במקדם ההמרה על צמצום הפערים בין אנשים ברמות הכנסה שונות. אימוץ מדיניות של גיל פרישה ו/או מקדם המרה דיפרנציאליים לרמת ההכנסה עשוי לצמצם את הפערים הקיימים בשיעור המימוש של כספי החיסכון הפנסיוני לאחר גיל הפרישה.

מבוא

מערכת הפנסיה בישראל בנויה משלושה רבדים. הרובד הראשון, **קצבת אזרח ותיק ממערכת הביטחון הסוציאלי**, נועדה להבטיח למבוטח סכום בסיסי לקיום. הרובד השני, **הפנסיה התעסוקתית מחברות ביטוח**, מטרתו לאפשר לחוסכים רמת חיים דומה לזו שהייתה להם טרם הפרישה מעבודה. ההפרשות לפנסיה מוגדרות באחוזים מתוך השכר החודשי של הפרט, והתקבולים הם פונקציה של סך הסכום שנצבר, מחולק באומדן תקופות התשלום החזויות לאחר הפרישה מעבודה. הרובד השלישי, **חיסכון פרטי**, הוא למעשה חיסכון נוסף שצבר האדם לאורך חייו לטובת השמירה על רמת חייו לאחר הפרישה מעבודה.

בשני העשורים האחרונים עברה מערכת הפנסיה התעסוקתית בישראל שינויים מהותיים רבים שמטרתם הייתה חיזוקה וייצובה, מניעת גירעונות אקטואריים והתאמתה לשוק העבודה המשתנה. השינויים כללו את הצעדים האלה: (1) מעבר מתוכניות שמגדירות את הזכויות (Defined Benefits – DB) לתוכניות שמגדירות את ההפרשות (Defined – DC Contributions); (2) שינוי הבעלות על קרנות הפנסיה – מבעלות ממשלתית לבעלות פרטית; (3) מתן הטבות מס על הפרשות לחיסכון פנסיוני; (4) הנהגת חובת פנסיה על כלל המועסקים במשק (שכירים ועצמאיים). אומנם שינויים אלה הביאו לחיזוק מערכת הפנסיה ולהבטחת איתנותה הפיננסית, ואולם נושא שעדיין לא טופל הוא המדיניות כלפי אוכלוסיות חלשות וצמצום הפערים הכלכליים, המוסיפים להתרחב לאחר גיל הפרישה. לפי דוח ממדי העוני והפערים החברתיים של המוסד לביטוח לאומי, מאז 1999 נרשמה עלייה מתמדת ביחס פער ההכנסות ובחומרת העוני בקרב משפחות קשישים, הואיל והתוספת לקצבת השלמת ההכנסה לזקנה, אשר הביאה לירידה בתחולת העוני של קבוצה זו, הייתה קטנה יותר מהעלייה בקו העוני (המוסד לביטוח לאומי, 2016).

מחקר משנת 2016, שבחן את הקשר בין המצב הכלכלי-חברתי למצב הבריאותי, מראה שרמות נמוכות של הכנסה והשכלה מתואמות עם מצב בריאותי ירוד יחסית של מבוגרים ושל ילדיהם (בנק ישראל, 2016). גם מחקרים אחרים מצביעים על קשר חיובי בין רמת הכנסה לאורח חיים בריא ובין רמת השכלה להרגלי התנהגות בריאים (Laaksonen et al., 2003; Cutler and Lleras-Muney, 2006; Pickett and Wilkinson, 2015). אחד ההסברים להבדלים במצב הבריאותי בין אנשים ממעמד כלכלי שונה הוא הפער בזמינות לשירותי בריאות כך שבמצבים מסוימים אנשים ממעמד חברתי-כלכלי נמוך מוותרים על שירותי בריאות בגלל שיקולים כלכליים (צ'ריניחובסקי ואחרים, 2003; מנור, 2013). באשר לקשר

החיובי בין המצב הכלכלי לבין תמותה ומצב הבריאות נראה שהסיבתיות בשני הכיוונים, שכן ייתכן שמצב בריאות ירוד מקשה על היכולת לרכוש השכלה ועל כושר ההשתכרות (דוידוביץ', פילק ואדוט, 2014).

אמנם, תוחלת החיים בעולם במגמת עלייה, אבל מתברר שהעלייה אינה אחידה בכל שכבות האוכלוסייה (Dwyer-Lindgren et al., 2017). בישראל נמצא כי שיעורי התמותה ביישובים ממעמד חברתי-כלכלי נמוך גבוהים ב-11% משיעורי התמותה ביישובים ממעמד חברתי-כלכלי גבוה (בנק ישראל, 2016). כך גם בעניין רמת ההשכלה. לוח 1 מציג את תוחלת החיים של גברים בגיל 30, בשנים 2000–2015, לפי רמת השכלה. מלבד העובדה שתוחלת החיים גדלה על פני זמן, ניתן לראות כי בתקופה של 15 שנים גדל גם הפער בתוחלת החיים בין גבר בן 30 בעל השכלה גבוהה לבין גבר בן 30 בעל השכלה נמוכה, מ-4.4 שנים בשנת 2000 ל-7.4 שנים בשנת 2015. כך, בהנחה שיש מתאם גבוה בין השכלה להכנסה, ניתן לבסס את ההשערה שהפער הנצפה בתוחלת החיים בין אנשים מרמות הכנסה שונות צפוי עוד לגדול.

לוח 1

תוחלת חיים בגיל 30 לפי רמת השכלה, 2000–2015

שנה	על-תיכונית ואקדמאית	תיכונית	עד 11 שנות לימוד	פער בתוחלת חיים*
2000	51.3	49.7	47.0	4.4
2005	53.6	51.8	47.4	6.2
2010	54.4	51.5	47.9	6.5
2015	55.2	53.3	47.7	7.4

* פער בתוחלת חיים בין בעלי השכלה על-תיכונית ואקדמאית לבין עד 11 שנות לימוד. מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2017.

באשר להשתנות הפער, נמצא כי לאורך 20 שנים גדלה תוחלת החיים של גברים בגרמניה ילידי 1948 מעשירון ההכנסה העליון בכ-6 שנים בהשוואה לגברים ילידי 1927 ברמת הכנסה זהה (Haan, Kemptner and Luethen, 2016). זהו קצב גידול דומה לקצב הגידול בישראל, כ-0.3 שנה לכל שנה. במחקר נוסף, שנעשה בארצות הברית, נמצא כי תוחלת החיים של גברים בגיל 40 ממאיון ההכנסה העליון גבוהה בכ-15 שנים בהשוואה לתוחלת החיים של גברים מהמאיון התחתון, וכי בשנים 2001–2014 הפער בתוחלת החיים בין גברים ב-5% העליונים ובין גברים ב-5% התחתונים גדל ב-3 שנים נוספות (Chetty et al., 2016).

בדיקת ההשלכות של ההבדלים בתוחלת החיים על מימוש כספי החיסכון הפנסיוני והקצבאות הממשלתיות מעלה כי בקרב העשירון העליון מימוש כספי הפנסיה התעסוקתית הוא גבוה מבקרב העשירון התחתון, ושהפער בניצול הקצבאות מתרחב עם הזמן ופוגע בפרוגרסיביות של מערכת הפנסיה (Haan, Kemptner and Luethen, 2016). אאורבך ואחרים (Auerbach et al., 2017) מצאו כי בארצות הברית גברים מחמישון ההכנסה העליון מממשים קצבאות ממשלתיות בגיל זקנה בסך של כ-130,000 דולר יותר מגברים מהחמישון התחתון, רק כתוצאה מהבדלים של כ-7 שנים בתוחלת החיים.

במחקר המוצג כאן אנו בוחנים את הקשר בין רמת ההכנסה מעבודה לבין תוחלת החיים בישראל ואומדים את ההיקף של מימוש כספי החיסכון הפנסיוני אחרי גיל העבודה, לפי רמת הכנסה של גברים ילידי 1930-1935. לצורך חישוב שיעור המימוש ביצענו שתי סימולציות, תחת ההנחה שכל העובדים מבוטחים במערכת פנסיונית מבוססת הפרשות. הסימולציה הראשונה בחנה את שיעור המימוש בהנחה שכל העובדים המבוטחים החלו לקבל פנסיה **בגיל קבוע**; והסימולציה השנייה בחנה את שיעור המימוש בהנחה שהמבוטחים החלו לקבל פנסיה **בגיל משתנה**, בסמוך לקבלת קצבת אזרח ותיק מביטוח לאומי. עבור כל תרחיש חישבנו גם מקדמי המרה שמשקפים את מספר התשלומים שיקבל המבוטח לאחר הפרישה.

חישוב של שיעור המימוש על סמך סימולציות מאפשר לבחון מה היה קורה אילו כולם היו מבוטחים בתוכנית פנסיה צוברת המבוססת הפרשות, בהסתמך על נתוני השכר שלהם בשנות העבודה, נתוני התמותה ותוחלת החיים הנצפים והעדפותיהם בעניין מועד קבלת הקצבה לאזרח ותיק מהביטוח הלאומי. חשיבותו של המחקר ביכולתו לשמש בסיס לדיון בצעדי מדיניות אפשריים שיובילו לצמצום הפערים והאי-שוויון בין אזרחים ותיקים מרמות הכנסה שונות, מתוך התחשבות בשינויים דמוגרפיים ושינויים

בהשתתפות בכוח העבודה. המחקר מדגיש את השפעתם של שני רכיבים מרכזיים שמשפיעים על היקף המימוש של החיסכון הפנסיוני – גיל הפרישה ומקדם ההמרה, המשמש אומדן למספר התקבולים החזויים לאדם בתקופה שבין הפרישה מעבודה והמוות.

מקור הנתונים ואוכלוסיית המחקר

המחקר נעשה על בסיס הנתונים המינהליים של הביטוח הלאומי הכולל פרטים דמוגרפיים ונתוני הכנסות מעבודה משנת 1987 ואילך עבור שש קוהורטות (שנתונים) של גברים שנולדו בשנים 1930–1935 והגיעו לגיל הפרישה החוקי שעמד אז על 65. על פי נתוני ההכנסות נאמדה הרמה הכלכלית הפרמנטית של הנחקרים ב-8 שנים אחרונות בגיל העבודה. אוכלוסיית המחקר כוללת 89,533 גברים המהווים כ-60% מהאוכלוסייה הפוטנציאלית על פי מרשם התושבים בישראל.

בדומה למחקרים שנעשו בעולם, אוכלוסיית המחקר אינה כוללת נשים מאחר שקיימת שונות נמוכה יותר בהכנסות מעבודה של נשים (שיעור תעסוקה נמוך בגילאים אלה). בנוסף, תוחלת החיים של נשים בישראל ארוכה יותר ונדרש מידע מינהלי על פני שנות גיל ארוכות יותר שאינו קיים עדיין בנתוני הביטוח הלאומי. עוד יש לציין, המחקר אינו כולל את מימוש החיסכון הפנסיוני לפני הפרישה עקב אובדן כושר עבודה או מוות. מגבלת הנתונים לא אפשרה לאמוד את שיעור המימוש של כספי החיסכון הפנסיוני לפני גיל הפרישה אלא רק לאחריו. בהנחה שרמת הבריאות ושיעורי התמותה מתואמים עם רמת ההכנסה, ניתן לשער ששיעור המימוש של כספי החיסכון הפנסיוני במהלך גיל העבודה גבוה יותר בקרב בעלי ההכנסות הנמוכות יותר.

מתודולוגייה מפורטת של המחקר ניתן למצוא במחקר המלא (קישור)

מקדם ההמרה לפנסיה (ax)

תוכניות הפנסיה החדשות מגדירות את ההפרשות החודשיות של המבוטח מתוך ההכנסה החודשית מעבודה (DC), ללא הבטחת גובה הקצבה החודשית שיקבל המבוטח לאחר הפרישה מעבודה. במטרה לאמוד את גובה התקבולים החודשיים שהמבוטח יזכה להם בגיל זקנה, חברות הביטוח מחשבות מקדם המרה (ax) אשר מיועד להמיר את סכום הכסף שנצבר לתקבול חודשי קבוע על פני תוחלת החיים. מקדם ההמרה משקף ערך

קצבת פנסיה ממועד הפרישה מעבודה ועד מועד הפטירה ומביא בחשבון את הסיכוי לקצבת שאירים. הלכה למעשה, מקדם ההמרה אומד את תוחלת מספר הקצבאות החזויות שיקבלו הפורש ו/או שאיריו מקרן הפנסיה. ככל שמקדם ההמרה גבוה יותר, הקצבה החודשית נמוכה יותר.

מקדם ההמרה חושב על בסיס משך התקופה הממוצעת שבה זכאי גבר מכל שנת לידה ומכל חמישון הכנסה לקבלת פנסיה תעסוקתית, בהתאם לתקופה שבין מועד הפרישה שלו מעבודה ועד למועד הפטירה, תוך הבאה בחשבון את הסיכוי לפנסיית שאירים בגובה 60%. כמו כן, הנחנו כי שיעור ריבית ההיוון השנתית היא 3.74% (לאחר ניכוי דמי ניהול בשיעור של 0.52%), בהתאם להוראות רשות שוק ההון במשרד האוצר (תקנון קרן פנסיה, מהדורת 2018). בנוסף, המודל מביא בחשבון את הסיכוי של גבר להקנות זכאות לקצבת שאירים לבת זוגו.

הפרשות לחיסכון הפנסיוני

מערכת הפנסיה החדשה (מוגדרת הפרשות – DC) מבוססת על צבירת הפרשות לפנסיה כשיעור מתוך שכר העובד, המורכב מהפרשות העובד ומהפרשות המעסיק. בישראל החלה החובה לחיסכון פנסיוני לשכירים בשנת 2008, ולעצמאים – בשנת 2014. נכון לשנת 2015, החוק מחייב כל עובד וכל מעסיק להפריש לחיסכון הפנסיוני משכר הברוטו של העובד לפחות 5.5% ו-12%, בהתאמה. כל עובד זכאי לפטור ממס על הפרשות לחיסכון פנסיוני עד לתקרה של 41% מהשכר הממוצע במשק (בשנת 2015 – 3,797 ש"ח), וכל סכום הפרשה לפנסיה שעולה על התקרה הקבועה בחוק חייב בתשלומי מיסים. המידע על הפרשות לפנסיה במודל מבוסס על קובץ נתוני השכר המינהלי מינואר 2016. מלוח 2 עולה כי ישנם פערים קטנים בקרב החמישוניים הגבוהים אך בין החמישון התחתון לחמישון השני הפער בשיעור השכר המבוטח עומד על 7%. הנתונים מראים גם כי ממוצע שיעורי ההפרשה של העובד והמעסיק דומים לשיעורי ההפרשות לפנסיה הקבועים בחוק.

לוח 2

שיעור השכר המבוטח לפנסיה ושיעורי הפרשות עובד ומעסיק לחיסכון הפנסיוני לפי חמישוני הכנסה, 2016 (באחוזים)

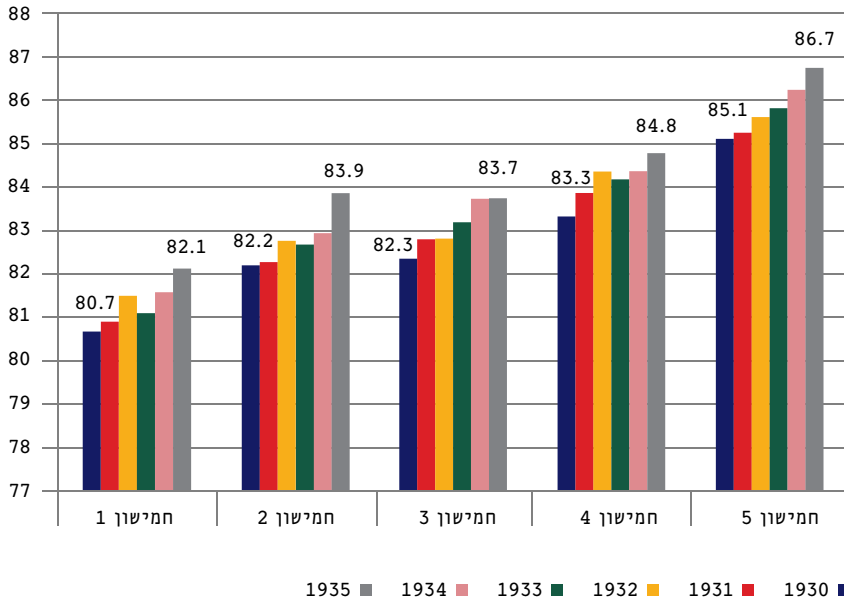
סך הפרשות לפנסיה	הפרשת מעסיק	הפרשת עובד	בסיס להפרשה	שכר ברוטו	חמישון הכנסה
19.3	13.5	5.9	63.1	100	ראשון
19.1	13.3	5.8	69.2	100	שני
19.0	13.3	5.7	71.5	100	שלישי
19.1	13.3	5.8	72.4	100	רביעי
18.7	13.1	5.6	70.0	100	חמישי

תוחלת חיים לפי רמת הכנסה

תרשים 2 מציג את תוחלת החיים לפי חמישוני הכנסה ומראה כי בישראל, בדומה למדינות אחרות בעולם, קיים קשר חיובי בין תוחלת חיים לבין רמת הכנסה בגיל העבודה. בקרב גברים שנולדו בשנת 1930 תוחלת החיים בחמישון הראשון עומדת על 80.7 שנים לעומת 85.1 שנים בחמישון החמישי. פער זה, של 4.4 שנים, בתוחלת החיים בין החמישון העליון (החמישי) לחמישון התחתון (הראשון), בקרב גברים שנולדו בשנת 1930, הולך וגדל עד ל-4.6 בקרב גברים שנולדו בשנת 1935. כמו כן, ניתן לראות גם כי תוחלת החיים הכללית באוכלוסייה עולה.

תרשים 2

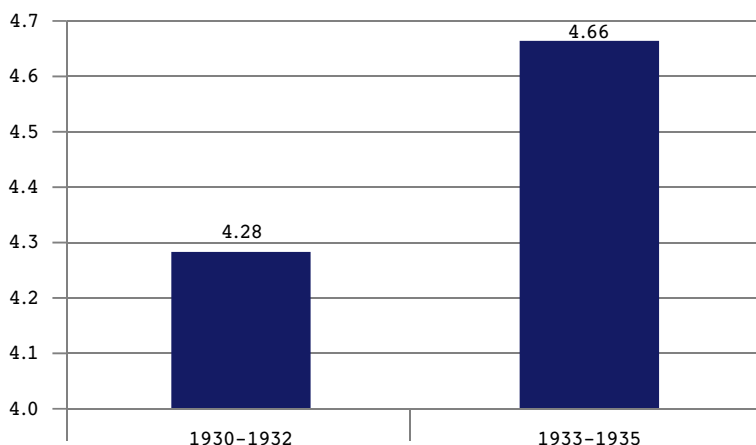
תוחלת חיים לפי חמישוני הכנסה ושנת לידה

תרשים 3 מציג את ההפרש הממוצע בתוחלת החיים בין החמישון העליון לחמישון התחתון. הפער בקרב שנתון 1930 עומד על 4.4 שנים, יורד ל-4.1 בקרב שנתון 1932, אחר כך יש קפיצה לא מוסברת ל-4.7 וירידה ל-4.6 בקרב שנתון 1935. בחינת השינויים באמצעות 6 שנתונים בלבד אינה מאפשרת לזהות מגמה חד-משמעית בהתפתחות הפער בתוחלת החיים לפי רמת ההכנסה על פני זמן. לצורך כך יש לחקור מספר רב יותר של שנתונים, אך כאמור מאחר שאין נתוני שכר אלא מינואר 1987, אין באפשרותנו לעשות זאת. עם זה, התוצאה עשויה להיות אינדיקציה ראשונית לכך שהפער הולך וגדל על פני זמן עם רמת ההכנסה.

תרשים 3

הפער בתוחלת חיים בין חמישון הכנסה עליון ותחתון, ממוצע שלוש שנים

מבחן רגרסיית שרידות לפי מודל הסיכונים היחסיים של קוקס (Cox Model) לאמידת יחס הסיכון של משתנים שמשפיעים על תמותה, ובכללם רמת ההכנסה. המשתנים שנכללו במודל הם שנת לידה (שנת הבסיס הייתה 1935); מגזר (ערבים, יהודים וחרדים); מספר שנים בישראל טרם הפרישה; שנים בזוגיות ב-8 השנים שקדמו לפרישה; וחמישוני הכנסה (חמישון הבסיס היה החמישון החמישי). מתוצאות הרגרסיה עולות המסקנות האלה: ראשית, תוחלת החיים נמוכה יותר ככל שמתייחסים לחמישון הכנסה נמוך יותר: בממוצע, לגברים מחמישון ההכנסה התחתון הסיכון לסיים את החיים גדול פי 1.96 בהשוואה לגברים בחמישון ההכנסה העליון, והוא הולך וקטן ככל שהמעמד הכלכלי גבוה יותר. עוד נמצא כי תוחלת החיים עולה ככל ששנת הלידה מאוחרת יותר; הסיכוי של גברים שחיו בזוגיות ערב הפרישה לשרוד גבוה מהסיכוי של גברים שחיו בגפם; הסיכוי של גברים חרדים להאריך חיים גדול יותר באופן משמעותי בהשוואה לגברים בישראל; ואילו הסיכוי של גברים ערבים להאריך חיים קטן יותר (לוח 3).

לוח 3

מבחן רגרסיית שרידות של COX לבחינת הגורמים המתואמים עם תוחלת חיים

(משתנה מוסבר: גיל בדצמבר 2016 או במועד הפטירה, המוקדם מתוך השניים)

מקדם סיכון	רמת מובהקות	סטיית תקן	אומד	משתנים
1.18	0.00	0.02	0.16	שנת לידה 1930
1.15	0.00	0.02	0.14	שנת לידה 1931
1.10	0.00	0.02	0.10	שנת לידה 1932
1.11	0.00	0.02	0.10	שנת לידה 1933
1.06	0.00	0.02	0.06	שנת לידה 1934
1.11	0.00	0.02	0.10	ערבים ישראלים
0.46	0.00	0.04	-0.77	יהודים חרדים
0.91	0.00	0.01	-0.09	שיעור השנים עם בן זוג
1.96	0.00	0.02	0.67	חמישון 1
1.62	0.00	0.02	0.48	חמישון 2
1.39	0.00	0.02	0.33	חמישון 3
1.21	0.00	0.02	0.19	חמישון 4
	0.00		3,202.7	Test Wald
			977,029.4	LOG L2-
			3.7%	R-Square .Adj
			89,533	מספר תצפיות

מימוש החיסכון הפנסיוני

שיעור המימוש של החיסכון הפנסיוני הוא היחס בין סך התקבולים לבין סך ההפרשות. כאמור, ערכנו שתי סימולציות כדי לאמוד את היחס שבין התקבולים להפרשות בשני מצבים: (1) קבלת פנסיה תעסוקתית בגיל זהה – גיל 65; (2) קבלת פנסיה תעסוקתית בגיל משתנה – 65–70, בסמוך לקבלת קצבת אזרח ותיק מהביטוח הלאומי. כמו כן, בחנו

את היחס שבין קביעת מקדם המרה ממוצע לשנתון (תרחיש הבסיס) לבין מקדם המרה ממוצע לכל חמישון הכנסה בכל שנתון.

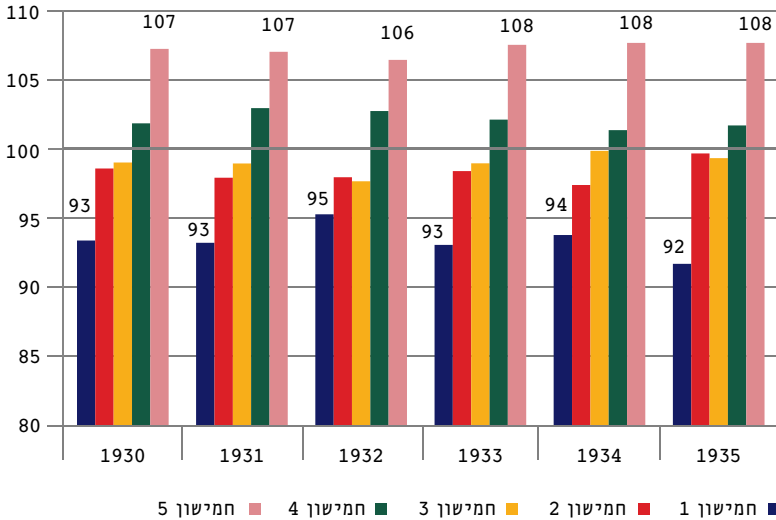
ההבדלים בשיעור המימוש של כספי החיסכון הפנסיוני נובעים ממקדם ההמרה שמחושב עם פרישת העמית מהעבודה ומשקף את מספר הקצבאות שיקבל לאחר הפרישה. **ככל שגיל הפרישה מוקדם ומשך הזמן לאחר הפרישה ארוך, כך מקדם ההמרה גבוה והקצבה המתקבלת נמוכה.** בתרחיש הבסיס מחושב מקדם ההמרה, בדומה לחישוב קרנות הפנסיה, לפי תוחלת החיים הממוצעת של כלל האוכלוסייה, והוא אינו משקף את ההבדלים בתוחלת החיים בין רמות ההכנסה השונות.

בסימולציות שערכנו חושב מקדם המרה לכל חמישון הכנסה ונמדד הפער בין הקצבה המתקבלת בחישוב מקדם המרה לפי תוחלת החיים של כלל האוכלוסייה לבין הקצבה המתקבלת בחישוב לפי תוחלת החיים של כל חמישון הכנסה בנפרד. כך, כאשר המבוטחים מתחילים לקבל את הפנסיה בגיל קבוע, גודלו של מקדם ההמרה מושפע רק מתוחלת החיים, ואילו כאשר המבוטחים מתחילים לקבל את הפנסיה בגילים משתנים, המקדם מושפע הן מתוחלת החיים והן מגיל הפרישה.

בתרשים 4 מוצגות תוצאות הסימולציה לחישוב שיעור המימוש של כספי החיסכון הפנסיוני לפי חמישוני ההכנסה ושנת לידה. הממצאים מראים כי בהנחה שכל המבוטחים החלו לקבל פנסיה תעסוקתית בגיל אחיד, שיעור המימוש גדל עם רמת ההכנסה. בקרב שנתון 1930 שיעור המימוש של החמישון העליון עומד על 107% ושל החמישון התחתון על 93%, ובקרב שנתון 1935 שיעור המימוש של החמישון העליון עומד על 108% ושל החמישון התחתון על 92%. גידול בפערי המימוש של החמישוניים בין שנתון 1930 לשנתון 1935 עומד על 2% (מ-14% ל-16%).

תרשים 4

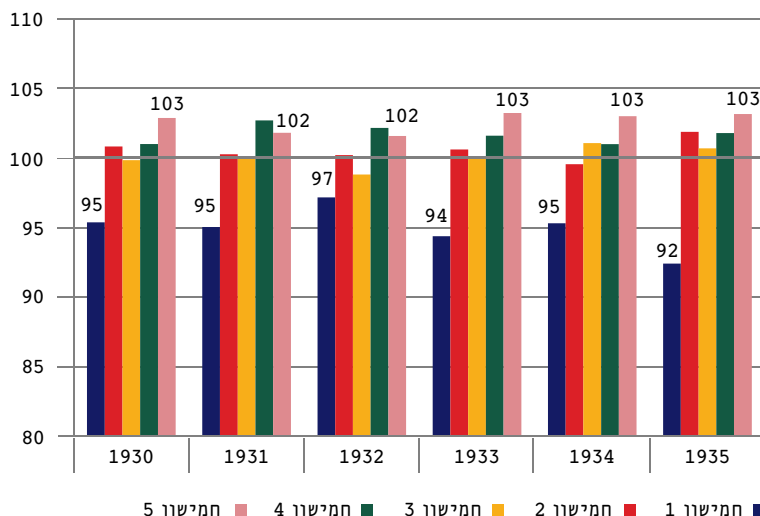
מימוש קרן הפנסיה לפי גיל פרישה קבוע (65), חמישוני הכנסה ושנת לידה (באחוזים)

מימוש החיסכון הפנסיוני תחת ההנחה שהמבוטחים החלו לקבל פנסיה בסמוך לקבלת קצבת אזרח ותיק (גיל משתנה) מוצג בתרשים 5. כפי שניתן לראות, ההבדלים בשיעורי המימוש של החיסכון הפנסיוני בין אנשים ברמות הכנסה שונות מתונים יותר, והפער במימוש בין חמישון ההכנסה העליון לתחתון מצטמצם, בעיקר הודות לירידה בשיעור המימוש של בני החמישון העליון, הנובעת מהמשך תעסוקה והכנסה שאינן מאפשרות זכאות לקצבת אזרחים ותיקים. מהתרשים ניתן לראות כי עבור בני החמישון השני והשלישי שיעור המימוש של החיסכון הפנסיוני משתפר ונע בממוצע סביב 100%, אולם בקרב בני החמישון התחתון הוא עודנו נמוך ומגיע ל-92% בלבד אצל ילידי שנת 1935. זאת ועוד, בקרב ילידי שנת 1930 הפער בין החמישון העליון לתחתון עומד על 7.5% בלבד, ואילו בקרב ילידי שנת 1935 הוא גדל ל-11%.

תרשים 5

מימוש קרן הפנסיה לפי גיל פרישה משתנה, חמישוני הכנסה ושנת לידה (באחוזים)

דיון ומסקנות

תוצאות המחקר מלמדות על קשר חיובי בין תוחלת החיים לרמת ההכנסה בישראל. תוחלת החיים גבוהה יותר בקרב בני החמישון העליון בהשוואה ליתר החמישונים כאשר ההבדל בתוחלת החיים בין בני החמישון העליון לתחתון בקרב גברים ילידי 1930 ו-1935 עומד על 4.4 ו-4.6 שנים, בהתאמה. כמו כן, ממצאי הרגרסיה מראים שבקרב האוכלוסייה הנחקרת לבעלי הכנסות נמוכות יש סיכוי גבוה פי שניים שלא להאריך חיים בהשוואה לבעלי הכנסות גבוהות.

בחינה של השפעת ההבדלים בתוחלת החיים על מימוש כספי החיסכון הפנסיוני לפי רמת הכנסה העלתה כי בעלי הכנסות גבוהות מממשים **שיעור גבוה יותר** מהחיסכון הפנסיוני. בהנחה שהמבוטחים מקבלים קצבת פנסיה בגיל קבוע (65), שיעור המימוש של קרן הפנסיה לפי חמישוני הכנסה עולה עם ההכנסה, והפער בין החמישון העליון לתחתון עומד על כ-14% בקרב ילידי שנת 1930, ועל כ-16% בקרב ילידי שנת 1935. בהנחה שהמבוטחים מקבלים קצבת פנסיה בסמוך לגיל שבו הם מתחילים לקבל קצבת אזרח ותיק, ההבדלים

בשיעורי המימוש של כספי החיסכון הפנסיוני בקרב אנשים מחמישוני ההכנסה השונים מצטמצמים. כך, בני החמישון השני והשלישי מגיעים בממוצע לשיעור מימוש של כ-100%, בעוד בני החמישון התחתון עדיין מגיעים בממוצע לשיעור מימוש נמוך מ-100% (בין 92% ל-95%). במקרה זה, הפער בשיעור המימוש בין החמישון העליון לתחתון קטן משמעותית בעיקר הודות לירידה ממוצעת של כ-4% בשיעור המימוש של בני החמישון העליון, הנובעת מקבלת קצבת אזרח ותיק בגיל מאוחר יותר.

בחינה של התפתחות הפער מראה כי בקרב ילידי שנת 1930 הפער עומד על 7.5% בלבד, ואילו בקרב ילידי שנת 1935 הוא כבר מגיע ל-11%. אומנם ממצאים אלה מבוססים על 6 שנתונים בלבד, אך כשבוחנו את התרחבות הפער בתוחלת החיים לפי השכלה, על סמך נתוני הלמ"ס, בצד מגמות נצפות במדינות מערביות נבחרות, ניתן להניח שהפערים צפויים לגדול.

באשר לכלי מדיניות אפשריים לצמצום האי-שוויון בהכנסות בקרב האזרחים הוותיקים. חישוב מקדם ההמרה, היום, מבוסס על תוחלת החיים החזויה הממוצעת של כלל הפורשים. לאור ההבדלים בתוחלת החיים, מחקר זה מראה שבני החמישון העליון מממשים מעל 100% של החיסכון הפנסיוני, ואילו בני החמישון התחתון מממשים פחות מ-100% מכספי הפנסיה שלהם. פערים אלה ניתנים לתיקון באמצעות מעבר לחישוב מקדם המרה נפרד לפי רמת הכנסה כך שתוחלת שיעור המימוש של החיסכון הפנסיוני של אנשים ברמות הכנסה שונות תעמוד על 100%. בדרך זו סך הקצבה החודשית שיזכו לה המשתייכים לחמישון התחתון יגדל וסך הקצבה החודשית שיזכו לה המשתייכים לחמישון העליון יקטן.

נשאלת השאלה כיצד משפיע שינוי מקדם ההמרה על התמריץ לעבוד? האם הוא יוביל להקדמה או לדחייה של הפרישה, או שאולי הוא ניטרלי ואינו משפיע על התמריץ לעבוד? בהנחה שבעלי הכנסות גבוהות מודעים להבדלים בתוחלת החיים, לפי המודל הנהוג היום (חישוב מקדם המרה לפי תוחלת חיים של אוכלוסייה כללית) הם יעדיפו לפרוש מוקדם יותר ולכן יעבדו פחות. לפיכך שינוי במקדם ההמרה והתאמתו לרמת הכנסה יבטל את התמריץ לפרוש מוקדם, יגדיל את התמריץ לעבוד ויתרום לפיריון המשק.

כאשר גיל הפרישה משתנה, מימוש החיסכון הפנסיוני של בעלי הכנסות נמוכות גדל. כך, התאמת גיל הפרישה לרמת הכנסה עשויה להבטיח מימוש של 100% בממוצע של כספי החיסכון הפנסיוני לכל קבוצה. למשל, אם תוחלת החיים של בעלי הכנסות נמוכות קטנה ב-4.5 שנים מתוחלת החיים של בעלי הכנסות גבוהות, ההפרש בגיל הפרישה החוקי יהיה בהתאם. נראה כי צעד זה ישפיע על בעלי הכנסות גבוהות אשר יישארו בשוק העבודה

לתקופה ארוכה יותר והפיריון במשק יגדל. באשר לבעלי הכנסות נמוכות לא ברור אם הם מוסיפים לעבוד מאחר שמתחילים לקבל קצבת אזרחים וותיקים בגיל הפרישה. זאת ועוד, לא ברורות ההשפעות של ערך הפנאי (השפעה שלילית) ושל יחס התחלופה בין השכר בשוק העבודה לבין ההכנסה לאחר הפרישה (השפעה חיובית). בהנהגת גיל פרישה מותאם, ייתכנו שתי אפשרויות: מצד אחד, ייתכן שבעלי הכנסות נמוכות יפרשו בגיל המוקדם ביותר ויבקשו למקסם את ערך הפנאי שלהם; מצד שני, ייתכן שהם יפנימו את השפעת גיל הפרישה על מקדם ההמרה ויבקשו להתמיד בעבודה. לפיכך הקדמה של גיל הפרישה לבני החמישון התחתון בהשוואה לגיל הנהוג היום עלולה לפגוע בתמריץ שלהם לעבוד.

יתרה מזאת, בהנחה שבני החמישון העליון שנשארים בשוק העבודה יוסיפו לחסוך לפנסיה, צפוי כי התקבול החודשי החזוי שלהם לאחר הפרישה יהיה גבוה יותר בהשוואה למצב הנוכחי, והאי-שוויון העתידי צפוי לגדול.

יש לזכור כי נתוני ההכנסות במחקר אינם כוללים הכנסה מהון, וייתכנו מקרים שבהם, בהנחה שההשפעה של ההכנסה מהון על תוחלת החיים דומה להשפעה של ההכנסה מעבודה, בעלי הכנסות גבוהות המתקיימים בעיקר מהכנסות מהון יזכו לפרוש מוקדם יותר. אופטימלית, אילו היו ברשותנו נתוני הכנסה ממקורות שונים, היה רצוי לבחון את הנושא כשמדובר בכלל מקורות ההכנסה. עם זאת, מאגר הנתונים הולך ומשתפר, ובהמשך יהיה אפשר לאפיין את הפרטים לפי ההכנסה במשך כל החיים ולחקור את ההשפעה של ההכנסה הכוללת, וכן את ההשפעה של ההכנסה בשלבים שונים בחיים, על תוחלת החיים.

כך או אחרת, יש לפעול לצמצום האי-שוויון בהכנסות המשפיע על התרחבות ההבדלים בתוחלת החיים, ולמצוא פתרון שיביא למימוש הוגן של החיסכון הפנסיוני בקרב אנשים ברמות הכנסה שונות. כדי לצמצם את הפערים והאי-שוויון גם לאחר הפרישה מוכרחים לנקוט בצעדים שיגדילו את ההכנסות בקרב בעלי הכנסות נמוכות, ובכלל זה הגדלת קצבאות הפנסיה.

מקורות

- בנק ישראל, 2016. "הסקירה הפיסקלית התקופתית ולקט נתונים מחקריים".
- ברקלי, נתנאלה, מירי אנדבלד, ודניאל גוטליב, 2015. "על סולמות שקילות ומדידת עוני בישראל 1968-2013", מחקרים לדיון 123, המוסד לביטוח לאומי, דצמבר.
- דוידוביץ', נדב, דני פילק, ורמי אדוט, 2014. "עוני ובריאות: סיבה, תוצאה וחוזר חלילה", האגודה לזכויות האזרח בישראל, רופאים לזכויות אדם – ישראל.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנים שונות. השנתון הסטטיסטי לישראל, תחבורה ותקשורת.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2017. "תוחלת חיים בישראל, 2016: הודעה לעיתונות".
- המוסד לביטוח לאומי, 2016. ממדי העוני והפערים החברתיים, דוח שנתי.
- מנור, אורלי, 2013. "אי שוויון: זה עולה לנו בבריאות", חוברת הכנה לכנס אלי הורביץ לכלכלה וחברה, 2013.
- משרד האוצר, 2018. תקנון של קרן פנסיה, מהדורת ינואר 2018.
- צ'רניחובסקי, דב, יהודית אלקנה, יונתן אנסון, וענת שמש, 2003. "שוויוניות ומערכת הבריאות בישראל: עוני יחסי כגורם סיכון לבריאות", מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.

- Auerbach, Alan J., Kerwin K. Charles, Courtney C. Coile, William Gale, Dana Goldman, Ronald Lee, Charles M. Lucas, et al, 2017. "How the Growing Gap in Life Expectancy May Affect Retirement Benefits and Reforms," *The Geneva Papers on Risk and Insurance-Issues and Practice* 42 (3): 475-499.
- Chetty, Raj, Michael Stepner, Sarah Abraham, Shelby Lin, Benjamin Scuderi, Nicholas Turner, Augustin Bergeron, and David Cutler, 2016. "The Association Between Income and life Expectancy in the United States, 2001-2014," *Jama* 315 (16): 1750-1766.
- Cutler, David M., and Adriana Lleras-Muney, 2006. "Education and Health: Evaluating Theories and Evidence, No. w12352," National bureau of economic research.
- Dwyer-Lindgren, Laura, Amelia Bertozzi-Villa, Rebecca W. Stubbs, Chloe Morozoff, Johan P. Mackenbach, Frank J. van Lenthe, Ali H. Mokdad, and Christopher JL Murray, 2017. "Inequalities in Life Expectancy among US Counties, 1980 to 2014: Temporal Trends and Key Drivers," *JAMA internal medicine* 177 (7): 1003-1011.
- Haan, Peter, Daniel Kemptner, and Holger Luethen, 2016. "The Increasing Longevity Gap: Distributional Implications for the Pension System," Netspar International Pension Workshop, January 18-20.
- Laaksonen, Mikko, Ritva Prättälä, Ville Helasoja, Antti Uutela, and Eero Lahelma, 2003. "Income and Health Behaviours: Evidence from Monitoring Surveys among Finnish Adults," *Journal of Epidemiology and Community Health* 57 (9): 711-717.
- Pickett, Kate E., and Richard G. Wilkinson, 2015. "Income Inequality and Health: A Causal Review," *Social Science and Medicine* 128 (C): 316-326.